

ХОВРИЧ

Сергій Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент НМК «Інститут післядипломної
освіти», НТУУ «КПІ імені
Ігоря Сікорського»
s.khovrych@ukr.net
(м. Київ, Україна)

КНИЖКОВІ ВИДАННЯ ПРО ФРАНКО-РОСІЙСЬКУ ВІЙНУ 1812 Р. В КОЛЕКЦІЇ Д.Г. БІБІКОВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДУ ВІДДІЛУ БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ НБУВ)

Рівень розвитку книжкової культури є своєрідним індикатором не лише духовної, а й соціально-економічної та політичної ситуації будь-якої країни. Мета дослідження: виокремити і проаналізувати ту частину бібліотеки Д.Г. Бібікова (фрагмент), яка стосується подій франко-російської війни 1812 р., а також на прикладі певних видань, які зберігаються в зазначеній колекції, охарактеризувати професійні та особистісні вподобання, зокрема, самого колишнього власника, впливового сановника Російської імперії середини ХІХ ст. Дмитра Гавриловича Бібікова (1792–1870). Автором використано історико-логічний, порівняльний і гіпотетико-дедуктивний методи дослідження, а також метод контент-аналізу. Чільне місце в приватній колекції Д.Г. Бібікова–Є.О. Львова посіли томи з історичної, богословської та військової тематики. Зафіксовані випадки імпульсивного реагування генерал-губернатора на зміст тієї чи іншої книги; деякі із них розглядалися на високому державному рівні. Ймовірно, що родинні зв'язки Д.Г. Бібікова, наприклад, із генерал-фельдмаршалом Михайлом Іларіоновичем Кутузовим (1745–1813), якому він у цілому завдячує своєю військовою кар'єрою та порятунком власного життя під час франко-російської війни 1812 р., також вплинули на появу в колекції книг відповідного змісту.

Ключові слова: Україна, Російська імперія, Наполеон I Бонапарт, Д.Г. Бібіков, Є.О. Львов, Київський університет імені Св. Володимира, бібліотека, війна 1812 р.

**BOOK PUBLICATIONS ABOUT THE FRENCH-RUSSIAN WAR OF 1812
IN THE COLLECTION OF D.H. BIBIKOV (BY THE MATERIALS
OF THE LIBRARY COLLECTION DEPARTMENT AND HISTORICAL
COLLECTIONS OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE)**

The problem of the formation of book culture in different countries over the centuries has attracted considerable attention from the intellectual community. The quantitative and qualitative indicators of libraries reflected not only the spiritual but also the socio-economic and political situation of a particular state. The book industry has undoubtedly acted as a driving force for the scientific, technical and cultural progress of mankind. Purpose of the research: to identify and analyze the part of the Bibikova library (fragment) that relates to the events of the Franco-Russian War of 1812, as well as to the example of certain editions stored in the specified collection, to characterize the professional and personal preferences of the former owner of the influential Dmytro Bibikov (1792–1870). The author uses the historical-logical, comparative and hypothetical-deductive methods of research, as well as the method of content analysis. Prominent place in the private collection of D.H. Bibikov–E.A. Lvov was occupied by volumes of historical and military topics. Cases of impulsive response of the Governor-General to the contents of a book have been recorded; some of them were considered at a high state level. It is likely that the family relationships of D.H. Bibikov, for example, with Field Marshal General Mikhail Kutuzov (1745–1813), whom he generally owes to his military career and the saving of his life during the French-Russian War of 1812, also influenced the appearance in his collection of books of the relevant content.

Keywords: *Ukraine, Russian Empire, Napoléon I Bonaparte, D. H. Bibikov, E. A. Lvov, St. Volodymyr University of Kyiv, library, war of 1812.*

**КНИЖНЫЕ ИЗДАНИЯ О ФРАНКО-РОССИЙСКОЙ ВОЙНЕ 1812 Г.
В КОЛЛЕКЦИИ Д.Г. БИБИКОВА (ПО МАТЕРИАЛАМ ФОНДА ОТДЕЛА
БИБЛИОТЕЧНЫХ СОБРАНИЙ И ИСТОРИЧЕСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ
НБУВ)**

Уровень развития книжной культуры есть своеобразным индикатором не только духовной, но и социально-экономической и политической ситуации каждой страны. Цель исследования: выделить и проанализировать часть библиотеки Д.Г. Бибикова (фрагмент), которая касается событий франко-российской войны 1812 г., а также на примере определенных изданий, хранящихся в указанной коллекции, охарактеризовать профессиональные и личностные предпочтения, в частности, самого бывшего владельца, влиятельного сановника Российской империи середины XIX в. Дмитрия Гавриловича Бибикова (1792–1870). Автором использованы историко-

логічний, порівняльний і гіпотетико-дедуктивний методи дослідження, а також метод контент-аналіза. Ведуче місце в частиній колекції Д.Г. Бібікова–Е.А. Львова заняли тома з історическої, богословської і воєнної тематики. Зафіксовані слухай імпульсивного реагування генерал-губернатора на содержание той или иной книги; некоторые из них рассматривались на высоком государственном уровне. Вероятно, что родственные связи Д.Г. Бибикова, например, с генерал-фельдмаршалом Михаилом Илларионовичем Кутузовым (1745–1813), благодаря которому он успешно продвигался по военной карьере и, между прочим, остался жив во время франко-российской войны 1812 г., также повлияли на появление в коллекции книг соответствующего содержания.

Ключевые слова: *Украина, Российская империя, Наполеон I Бонапарт, Д.Г. Бибиков, Е.А. Львов, Киевский университет имени Св. Владимира, библиотека, война 1812 г.*

Проблема формування книжкової культури в різних країнах упродовж багатьох століть привертає неабияку увагу інтелектуальної спільноти. Адже якісні та кількісні показники бібліотек віддзеркалювали не лише духовну, а й соціально-економічну та політичну ситуацію певної держави. Книжкова «індустрія», без сумніву, виступила в ролі своєрідного рушія науково-технічного й культурного прогресу людства. На сьогодні ряд книгознавців проводять плідну роботу щодо атрибуції історичних колекцій, що сприяє реконструкції втрачених чи розпорочених книгозбірень [25, с. 45]. До категорії розпорочених можна зарахувати і бібліотеку Д.Г. Бібікова–Е.О. Львова. Ось чому на порядку денному стоїть питання якнайшвидшої злуки всіх «бібіковсько-львовських» колекційних книг в один фонд. Окрім статистичних даних (на кшталт кількості книг, наявності екслібрисів тощо), книгозбірні цікаві, насамперед, змістовою частиною. Такий підхід дозволить дослідникам працювати на стику кількох дисциплін; в даному випадку йдеться про використання засобів дослідження історіографічної науки.

Колекція Д.Г. Бібікова–Е.О. Львова належала до однієї з відомих збірень ХІХ – початку ХХ ст. загально Російської імперії та, зокрема, України. Чільне місце в ній посіли томи з історичної, богословської і військової тематики; деякі із них належать до категорії рідкісних й цінних книговидавань. Мова творів в основному французька, німецька, польська, російська. На сьогодні фрагменти

історичної колекції зберігаються у фондосховищах двох потужних бібліотек України: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (НБУВ) та Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка [29, с. 118; 35, с. 54; 24, с. 236–238].

Нами встановлено: в дорадянський і радянський періоди ґрунтовної розвідки щодо формування та подальшого існування приватної колекції Д.Г. Бібікова–Є.О. Львова не з'явилося. Зазвичай це була коротка, довідникового характеру інформація [16; 7; 26, с. 12, 13]. Наукові пошуки активізувалися лише після проголошення самостійності України, коли тоталітарна система зазнала краху, відтак будь-які обмеження в історико-дослідницькій царині були скасовані.

Окремо слід виділити розвідки таких авторів: Любов Андріївна Дубровіна (нар. 1950), Олексій Семенович Онищенко (нар. 1933), Тетяна Євгенівна Мяскова (нар. 1972) та інші [14, с. 16–17, 40–41, 54, 58–61; 29, с. 116–118, 142; 24; 27]. Деяка інформація є і в каталозі Людмили Михайлівни Дениско (нар. 1946) та Юлії Костянтинівни Рудакової (нар. 1977) «Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського» (Київ, 2017), де, звичайно, акцентовано увагу на описі екслібрисів [12, с. 16–18, 85–86, 203–214]. Коротенька згадка міститься в деяких наукових статтях [41, с. 129; 9; 23, с. 146]. Зауважимо: в статтях, присвячених короткому огляду саме російських видань з бібліотеки Д.Г. Бібікова, не згадані книги про війну 1812 р. [35, с. 54; 34, с. 121].

Власне, біографічні дані про самого Дмитра Гавриловича Бібікова (1792–1870) зосереджені переважно в довідниках, а також епізодично в деяких статтях і монографіях [32, с. 349, 355–365; 5; 13, с. 285–286; 6; 39; 42–44; 45, с. 276–288; 24, с. 232–235].

Отже, на сьогодні історіографічний доробок із обраної теми доволі невеликий; донині дослідники загалом уникали глибокого вивчення змістового наповнення названої книгозбірні, не намагалися скласти психологічний портрет бібліофіла на підставі його читацьких уподобань. Фундаментального

бібліографічного дослідження про Д.Г. Бібікова (в т. ч. Євгена Олександровича Львова (1831–1878) відсутнє; хоча, безумовно, поява ґрунтовної праці про таких персоналій на тлі тієї епохи була б на часі.

Мета дослідження: виокремити та проаналізувати ту частину бібліотеки Д.Г. Бібікова (фрагмент), яка стосується подій франко-російської війни 1812 р., а також на прикладі певних видань, які зберігаються в зазначеній колекції, охарактеризувати професійні та особистісні вподобання, зокрема, одного із колишніх власників, впливового сановника Російської імперії середини ХІХ ст. Дмитра Гавриловича Бібікова (1792–1870).

Д.Г. Бібіков та інші власники цієї приватної збірні, без сумніву, належали до бібліофілів-любителів. До бібліотеки увійшло чимало книг різного спрямування, є тут і ряд рідкісних. Бібліографічна діяльність любителів того періоду трималася на особистому ентузіазмі, який необхідно було повсякчас підживлювати чималими фінансовими витратами. Подеколи до упорядкування приватних книгозбірень залучалися знані фахівці. Серед них можна виокремити французів – королівського бібліотекаря Антуана-Александра Барб'є (Antoine-Alexandre Barbier, 1765–1825) та академіка Шарля Пужана (Marie-Charles-Joseph de Rougens, 1755–1833), зусиллями яких каталог бібліотеки відомого бібліофіла Російської імперії, графа Дмитра Петровича Бутурліна (1763–1829) став зразком бібліографічної роботи [2, с. 32]. Екземпляри цінного словника анонімів і псевдонімів за редакцією саме знаного наполеонівського бібліотекаря [46–47] потрапили до книгозбірні Д.Г. Бібікова невипадково, оскільки всякий книголюб потребував кваліфікованої допомоги і подібна література відповідала цим вимогам. Високо оцінили здобутки А.-А. Барб'є і сьогодні: «Розбирався в книгах і бібліотеках як ніхто інший, він міг задовольнити будь-який запит імператора [Наполеон І Бонапарт (1804–1814, 1815) – імператор французів.– С.Х.]. За порадою А.-А. Барб'є збірня Наполеона поповнилася дуже цінними виданнями» [36]. І в цьому, думаємо, можна помітити певне відлуння французько-російського протистояння, у коловорот

якого в якості «гарматного м'яса» був втягнутий тоді ще молодий Дмитро Бібіков.

Київський генерал-губернатор, зазначимо, ретельно відслідковував різноманітні книжкові новинки, про що свідчив дійсний член тодішньої академії наук, професор Петербурзького університету Олександр Васильович Нікітенко (1804–1877). У своїх щоденникових записах він занотовував цікавий факт, очевидцем якого став, щодо різкої реакції Д.Г. Бібікова в 1844 р. на зміст історичних статей, опублікованих у першому багатотиражному журналі в Російській імперії «Бібліотека для читання» (1834–1865): у них він виявив упередженість в оцінці подій та вказав на зухвалий стиль написання тексту [30]. Попри позицію імперського міністра внутрішніх справ Лева Олексійовича Перовського (1841–1852) скарга дійшла до імператора Миколи I (Микола Павлович; 1825–1855–роки правління): «Якщо в статтях «Бібліотеки для читання» є брехня, – констатував володар, – то її і треба заперечити літературним чином, тільки без лайки» [30]. Отже, наявність професійних довідникових видань в колекції Д.Г. Бібікова–Є.О. Львова свідчить про серйозний підхід власників до підбору та обробки необхідної літератури. Водночас вищезазначений факт говорить про систематичний контроль чиновницького апарату щодо ідеологічної складової новодрукованої продукції: предметом обговорення на найвищому рівні могла стати навіть література популярного характеру. Прискіплива увага російської влади до друкованого слова має пояснення: «Державна політика в галузі цензури, – роз'яснила у своїй докторській дисертації історик Тетяна Робертівна Кароєва (нар. 1968) «Розвиток книжкової культури як чинник модернізації суспільства в українських губерніях другої половини XIX – початку XX ст.» (Київ, 2016), – здійснювалася з метою контролю та формування громадської думки, управління та маніпулювання громадською свідомістю» [22, с. 140].

Увага Дмитра Гавриловича та інших власників була зосереджена, зокрема, на франко-російській війні 1812 р. Причини того, гадаємо, окрім професійного, насамперед, особистісного характеру (як відомо, він безпосередньо взяв участь

у війні, отримавши при цьому серйозне поранення). Ймовірно, ще тоді у нього зародилося бажання ґрунтовно ознайомитися із тодішнім трактуванням тих подій, порівнюючи їх із власними враженнями. Нами виявлені, зокрема, 3 частини видання «Відомості про воєнні дії Російської Армії проти Французів 1812 року» (С.-Петербург, 1813–1814) [18–20], де в хронологічному порядку викладені військові дії супротивників, передусім російської сторони. Встановлені інші назви цього видання: «Воєнні відомості», «Відомості із армії», «Відомості про армію», «Відомості Головної армії», а також «Офіційні відомості із армії» [4, с. 65]. Нині, зробимо акцент, навіть російські історики у своїх дослідженнях рідко використовують матеріали «Відомостей про воєнні дії» [4, с. 65].

Самодержавство всіляко заохочувало міфологізацію історичного минулого Російської імперії. У цьому контексті показова книга «Дух генерала Кульнева...» (СПб, 1817) [15]: в книзі є 2 наліпки-екслібриси, але овальних штемпелів Київського університету Св. Володимира (нині – КНУ ім. Т. Шевченка) немає. Через призму надмірного вихваляння діяльності генерал-майора Якова Петровича Кульнева (1785–1812) у творі виправдовується експансія Російської імперії. Згадується тут і виступ поляків 1794 р., яке жорстоко придушив царат. Повстанців названо бунтівниками [15, с. II]. Взяв участь Я.П. Кульнев і в каральній експедиції російського воєначальника Олександра Васильовича Суворова (1730–1800) проти поляків, завдяки чому його кар'єрний ріст значно прискорився. Про генезу ставлення російського командування до людських втрат, яке успадкував СРСР (тепер – Російська Федерація), свідчать його накази: «маю вам... сказати, як тільки та, щоби ви мали на увазі не ретираду [у даному випадку – відступ. – С.Х.], але збереження честі Російської зброї, і буде наші війська залишать міст... що захищати оний до останньої каплі крові... Якщо би у вас тільки залишилось двоє людей, то честь і слава ваша, і тоді не тікати від супротивника, а мати його перед очима... До ретиради завжди, завжди є час, а до перемоги рідко...» [15, с. 7]. Коротко, заради досягнення мети не гребували ніякими засобами.

Про убогість побуту вояків російської армії свідчить цитата із його листа від 29 грудня 1807 р. (за старим стилем): «Я все живу по-старому, сплю на сіні і ношу одну порвану і пропалену шинель, а де обов'язок служби вимагає, там весь у сріблі. Але що стосується воїна, то бідність його увінчує, робить непереможним, страшним і добродійним. Ось що я наслідуватиму, оскільки убогство було першою чеснотою Римлян...» [15, с. 66]. Командир ледве не оспівує матеріальні негаразди вояків. Натомість армійське начальство особливо дбало про наявність у солдат горілки, якої аж ніяк не цуралися офіцери [15, с. 21, 70–71]. Безумовно, цей твір – ода російській монархії. До заслуг Я.П. Кульнева віднесено те, що він був ревним прибічником віри і государя [15, с. 113]. Книга завершується віршованими рядками, де є таке: «Отъ нихъ учитесь умирать! // Так скажуть внукамъ дѣды» [15, с. 114] і все заради: «И водрузить там знамя!» [15, с. 114]. Звідси, державна ідеологічна машина нав'язувала в цілому хибні ідеали, вихваляючи великодержавницьку, шовіністичну мораль; у названій системі цінностей в епіцентрі перебувала не сама людина з її свободою вибору, а насамперед сумнозвісний Гоббсовий Левіафан, що суперечить розробленому визначним англійським вченим XVII ст. важливому принципу співіснування людей: «...право кожної людини зберігати власне існування; бо ж нікому не можна дорікати за дії, вчинені з метою вціліти» [40, с. 18]. А це якраз і перекреслює головний посил наказів вояка Я.П. Кульнева. «Цивілізація в Росію була привнесена ззовні, і через це в еліті розвинувся страшний комплекс, який, з одного боку, ставив її в позу схиляння (іноді комічного, яке висміяв Грибоєдов [Олександр Сергійович Грибоєдов (1795–1829) – російський письменник, дипломат. – С.Х.]), а з іншого боку, елітка всією своєю поганою силою намагалася довести, що і Росія щось теж вміє. Вміє зібрати орду – і дійти до Парижа. Не сама, щоправда, а разом з Пруссією, з Австрією, з Англією, і не завдяки талантам, а завдяки гарматному м'ясу...», – резюмував російський вчений Євген Миколайович Понасенков (нар. 1982) [17].

Із офіційних даних відомо: Д.Г. Бібіков близький родич генерал-фельдмаршала Михайла Іларіоновича Кутузова (1745–1813), якому він у цілому

завдячує своєю військовою кар'єрою та порятунком власного життя [32, с. 349, 356–357]. То ж, природно, в колекції з'явилися екземпляри книг, присвячені саме цьому російському воєначальнику. «Анекдоти, або Достопам'ятні сказання про його світлість генерал фельдмаршала князя Михайла Ларіоновича Голенищєво-Кутузова Смоленського» (Санкт-Петербург, 1814) [1] – приклад штучної героїзації суперечливого образу М.І. Кутузова, де здійснене надмірне вихваляння його якостей як полководця. У світлі новітніх досліджень (передусім монографія сучасного російського історика Понасенкова Є.М. «Перша наукова історія війни 1812 року» (Москва, 2018) [38]) дана література може розглядатися швидше як спроба неправдивого й упередженого висвітлення діяльності чільних учасників французько-російського протиборства кінця XVIII – початку XIX ст.; таким чином, міфотворці, по-суті, спеціально вибудували викривлену інформацію. Автор даного опусу навіть порівняв події 1812 р. із 1612 р., побачивши там багато спільного, а також зрівняв діяча початку XVII ст. князя Дмитра Михайловича Пожарського (1578–1642) із М.І. Кутузовим [1, с. 90–92]. Зустрічаються такі епітети: «Олександр Йй... [Олександр І Павлович (1801–1825) – імператор Російської імперії, співініціатор антифранцузьких коаліцій. – С.Х.] наділив престарілого Героя приємним, тяжким обов'язком Рятівника Вітчизни...» [1, с. 7].

Викликає подив таке: назвавши кількісні дані втрат французької армії в результаті Бородінської битви (07.08.1812), втрати російської сторони взагалі не згадані, лише загальною коротенькою фразою сповістили: «Наша ж [Російської імперії. – С.Х.] втрата значно менша, але відчутна смертю Князя Багратіона і Графа Кутайсова» [1, с. 23]. Військовий та державний діяч Іван Федорович Паскевич (1782–1856) у мемуарах «Похідні записки» (1837–1838) навів дані втрат російської армії в Бородінській битві і констатував: «З нашого боку втрати були не менш значні», а також, окрім російських генералів Петра Івановича Багратіона (1765–1812) і Олександра Івановича Кутайсова (1784–1812), згадав генерал-майора Олександра Олексійовича Тучкова (1778–1812) [33, с. 105]. Фактична ж поразка (як це впливає із новітніх досліджень

[37; 21]) була оголошена «...зорею тієї слави...» [1, с. 23]. Так творився історичний міф. І, ймовірно, Д.Г. Бібіков, учасник бойових дій, схвально до цього ставився, а головне, він не міг не розуміти, що відбувається. Доволі дивним є те, що він, на відміну від деяких учасників війни 1812 р., не залишив спогадів у вигляді добротної книги, – зважаючи на його обізнаність щодо окремих деталей війни. Враховуючи сказане, доречно назвати деяких мемуаристів франко-російського конфлікту: Денис Васильович Давидов (1784–1839), І.Ф. Паскевич, Прокопій Іванович Вороненко (?–?), Авраам Сергійович Норов (1795–1869) [10–11; 33; 8; 31]. Їхні свідчення (дещо із названого зберігається в колекції Д.Г. Бібікова (фрагмент) в НБУВ), переконані, важливе джерело у вивченні причин і ходу війни, хоча, звісно, у них присутня велика доля суб'єктивізму, тенденційності. Завдяки мемуаристиці та епістолярній спадщині особливо мікроісторія, як перспективний експериментальний напрям історіографії, поповнюється яскравими нюансами, котрі з тих чи інших причин не зацікавили традиційних істориків.

Цікаво, що примірник статуту та інших важливих документів, які регламентували функціонування армії, за авторства одного із потужних суперників М.І. Кутузова Михайла Богдановича Баркляя-де-Толлі (1761–1818) [3], опинився в збірні Д.Г. Бібікова–Є.О. Львова. Збірник вийшов у 1812 р. в Санкт-Петербурзі у Сенатській типографії (функціонувала в Петербурзі з 1728 по 1819 рр., у 1798 р. в Москві, підпорядковувалася Правлячому Сенату Російської імперії), складається із 4 частин та окремого розділу «Особливі установа при Великій діючій армії». На титульній сторінці зазначено місце видання з пропущеною літерою «т»: замість «Санкт-Петербургъ»–«СанкПетербуръ». Тут містяться дві «обов'язкові» наліпки-екслібриси: князя Є.О. Львова і графині Зої Дмитрівни Кассіні (Бібікова, у першому шлюбі княгиня Львова; 1840–1906). У першій зафіксовано: «Bibliothèque du prince E. Lwoff. Arm. 10 Ray. 1 № 10, 11, 12» / «Бібліотека принца (князя) Є. Львова. Шафа 10 Полиця 1 № 10, 11, 12». Порядковий номер, за «системою З.Д. Кассіні» (друга наліпка): 3996.

Статутні документи щодо керування великою діючою армією, розроблені комісією і подані військовим міністром М.Б. Барклаєм-де-Толлі на схвалення, імператор Олександр I підписав 27 січня 1812 р. У своїй доповідній записці міністр ухилився від означення головних причин підготовки цих документів, лише обмежившись констатацією: причини і цілі їхньої розробки «...Вашій Величності відомих; але обмежусь токмо піднесенням оною, на Височайше схвалення» [3, с. 5–6].

Ще радянські дослідники наголошували про існування суворої цензури щодо висвітлення перебігу воєнної кампанії 1812 р., коли влада зумисне обмежила для широкого загалу доступ до інформації, аби уникнути зростання незадоволення населення невдалою урядовою політикою [28, с. 45]. За тих обставин вже згадані нами армійські «Відомості» – одне із небагатьох джерел, яке інформувало мешканців імперії про становище на фронті [28, с. 45].

У праці «Досвід теорії партизанських дій» (Москва, 1821) [10] Д.В. Давидов теоретизує над способами ведення партизанської війни, ним визначені її цілі і завдання. Та так захопився описуванням користі і значущості партизанщини, що, врешті-решт, застеріг: «Боже мене збав, щоби я помислив звернути на рахунок одних легких військ всі успіхи 1812-го року!» [10, с. 23]. Героїзуючи і популяризуючи партизанські методи ведення війни, Д.В. Давидов змушений був висловити побажання щодо дисципліни серед партизан [10, с. 199].

Таким чином, нами охарактеризована частина історичної колекції Д.Г. Бібікова (фрагмент), яка нині зберігається у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій інституту книгознавства НБУ імені В.І. Вернадського. Її власники належали до бібліофілів-любителів. До даної приватної бібліотеки увійшло чимало книг різного спрямування, є тут і ряд рідкісних. Відомі випадки імпульсивного реагування Дмитра Гавриловича на зміст тієї чи іншої книги; деякі із них розглядалися на високому державному рівні.

Нами зроблений акцент на добірці книг, присвячених франко-російській війні 1812 р. Адже Д.Г. Бібіков був безпосереднім учасником названої війни, де

отримав серйозне поранення. Ймовірно, ще тоді у нього зародилося бажання ґрунтовно ознайомитися із трактуванням тих подій, порівнюючи із власними враженнями. Припускаємо, що родинні зв'язки Д.Г. Бібікова (1792–1870), наприклад, із генерал-фельдмаршалом Михайлом Кутузовим, якому він у цілому завдячує своєю військовою кар'єрою та порятунком власного життя, також вплинули на появу в колекції книг відповідного змісту. На відміну від Д.В. Давидова і подібних діячів, Д.Г. Бібіков, як встановлено, все ж не зважився на принаймні невеликий літературний експеримент.

Визначений нами напрямок дослідження потребує подальших аналітичних розвідок, в яких би вчені ґрунтовно і всебічно проаналізували тематичне наповнення Бібіковсько-Львовської колекції іншого спрямування (наприклад, природничого характеру). Представникам приватних і державних структур ми рекомендуємо звернути увагу, окрім іншого, на проблеми книжкової справи в Україні (книгозбірні, відповідні видавництва, книгарні тощо), яка на сьогодні потребує нагальної підтримки (фінансово-матеріальної, рекламної, методологічної і т. д.). Переконані, широкомасштабні модернізаційні заходи в означеній сфері дозволять перетворити національну книжкову сферу послуг у конкурентоздатного гравця на міжнародному полі.

Список використаних джерел і літератури

1. Анекдоты, или Достопамятныя сказанія о его светлости генерал фельдмаршале князе Михаиле Ларионовиче Голенищеве-Кутузове Смоленском. Начиная с первых лет его службы до кончины, с приобщением некоторых его писем, достопамятных его речей и приказов. Санкт-Петербург : Морская тип., 1814. Ч. 1. 106 с., [1] л. ил. ; Ч. 2. 130 с.

2. Афанасьев М. Д. Библиография и историческая наука. *Библиография : взгляд в будущее* : материалы II Междунар. библиогр. конгресса, г. Москва, 6–8 окт. 2015 г. / Рос. гос. б-ка ; редкол. : А. Ю. Самарин (пред.), А. В. Теплицкая (науч. ред.), Г. Л. Левин [и др.]. Москва : Пашков дом, 2016. С. 29–36.

3. Барклай де Толли М. Б. Учреждение для управления Большою дѣйствующею арміею. Санкт-Петербург : Сенат. тип., 1812. Ч. 1. 161, [1] с. ; Ч. 2. 267, [1] с. ; Ч. 3. С. 269–304 ; Ч. 4. 165 с.

4. Безотосный В. М. Россия в наполеоновских войнах, 1805–1815 гг. / Ин-т рос. истории РАН, Гос. ист. музей. Москва : РОССПЭН, 2014. 629, [2] с., [16] л. ил., цв. ил., портр. : ил. (Эпоха 1812 года).

5. Бибииковъ Дмитрій Гавриловичъ. *Новый энциклопедический словарь* / под общ. ред. К. К. Арсеньева. Санкт-Петербург : Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон, 1912. Т. 6 : Берар – Бобровникова. С. 352–353.

6. Бібиков Дмитро Гаврилович. *Українська радянська енциклопедія* : в 12-ти т. / голов. ред. М. П. Бажан. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1977. Т. 1 : А – Борона. С. 437.

7. Библиотека Д. Г. Бибиикова. *Историческій вѣстникъ*. 1900. Т. 81, № 9, С. 1136–1137.

8. Вороненко П. И. Записка. 1836 г. *1812 год в воспоминаниях современников* / РАН, Ин-т рос. истории. Москва : Наука, 1995. С. 69–72.

9. Газетов В. И., Хоменко В. И. Милосердие и благотворительность русских дворян Кушниковых. *Регионология*. 2013. № 2. URL : <http://regionsar.ru/node/1125?page=0,1> (дата звернення : 10.08.2019).

10. Давыдов Д. Опытъ теоріи партизанскаго дѣйствія. Москва : тип. С. Селивановскаго, 1821. 15, [1], 217, 3 с., [4] л. чертежей.

11. Давыдов Д. В. Дневник партизанских действий 1812 года. Москва : Книга по требованию, 2012. 103 с.

12. Дениско Л. М., Рудакова Ю. К. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. Г. І. Ковальчук. Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2017. 349 с. : іл.

13. Дорошенко Д. Нарис історії України : в 2 т. Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1966. Т. 2 : (Від половини XVII ст.). 360 с.

14. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1941–1964). Київ : Наук. думка, 2003. 358 [1] с.

15. Дух генерала Кульнева, или Черты и анекдоты, изображающие великия свойства его и достопамятныя происшествія как из частной, так и военной его жизни. Почерпнуто из собственных его писем, высочайших рескриптов, военных приказов, отданных им в Финляндии в 1808 и 1809 годах, и всех частных записок до кончины его, последовавшей в сражении при Клястицах 20 июля 1812 года. Санкт-Петербург : тип. Департамента внеш. торговли, 1817. [2], XIV, 114, 21, [1] с., [1] л. портр.

16. Эльсгольц Ф. К. Частные библиотеки в России. *Российская библиография. Вестник в русской печати*. 1880. № 53(1). С. 1–4.

17. Евгений Понасенков : кто выиграл при Бородине, сжѣг Москву и убил Кутузова : интервью. URL : <https://newizv.ru/interview/23-12-2017/evgeniy-ponasenkov-kto-vyigral-v-borodino-szheg-moskvu-i-ubil-kutuzova-ba88d7ef-51c2-4d69-95d9-cabed2d39169> (дата звернення : 10.08.2019).

18. Извѣстія о военныхъ дѣйствіяхъ Россійской Арміи противъ Французовъ 1812 года. Санкт-Петербург : Медицин. тип., 1813. 339 с.

19. Извѣстія о военныхъ дѣйствіяхъ Россійской Арміи противъ Французовъ, первой половины 1813 года. Санкт-Петербург : Медицин. тип., 1813. 155 с.

20. Извѣстія о военныхъ дѣйствіяхъ Россійской Арміи противъ Французовъ, второй половины 1813 и до окончанія войны 1814 года. Санкт-Петербург : Медицин. тип., 1814. [2], 64, 26, [5] с.

21. Калинчук Д. «Скажи-ка, дядя, ведь недаром...». Звідки взялися основні міфи франко-російської війни 1812 року. *Тиждень.ua*. URL: <https://m.tyzhden.ua/History/59430> (дата звернення : 05.08.2019).

22. Кароєва Т. Р. Развитие книжковой культуры как чинник модернизации общества в украинских губерниях второй половины XIX – началу XX ст. : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.01 / М-во освіти і науки України, Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Київ, 2016. 539 арк.

23. Кашеварова Н. Г. Доля частных книжковых коллекций Украины под час окупації часів Другої світової війни за документами оперативного штабу Розенберга (на прикладі м. Харкова). *Бібліотека. Наука. Комунікація : формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. м. Київ, 4–6 жовтня 2016 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2016. С. 145–148.

24. Коваль Т. В., Афанасьєва З. Б. Книжкові видання колекції Д. Г. Бібікова у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2005. Вип. 10. С. 232–239.

25. Ковальчук Г., Мяскова Т. Атрибуція та експертиза рукописної та книжкової спадщини. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 6. С. 44–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_6_10 (дата звернення : 05.08.2019).

26. Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; отв. ред. Н. Ф. Котляр. Киев : Наук. думка, 1988. 115 с. : 4 л. ил.

27. Кужільний Г. Бібліотека Бібікова. *Персонал плюс* : [Всеукр. загальнополіт. освітян. тижневик]. 2011. 20–26 лип. С. 8.

28. Листовки Отечественной войны 1812 года : сб. док. / АН СССР, Ин-т истории. Гл. архив. упр. при Совете Министров СССР, Центр. гос. воен.-ист. архив. Москва : изд-во АН СССР, 1962. 161 с., 7 л. факс.

29. Мяскова Т. Є. Бібліотека Імператорського університету Св. Володимира : з історії комплектування (1834–1927 рр.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2005. 184 с.

30. Никитенко А. В. Записки и дневник : в 3 т. Москва : Захаров, 2005. Т. 1. 640 с. (Сер. «Биографии и мемуары»). URL : https://books.google.com.ua/books?id=otInDwAAQBAJ&pg=PT318&lpg=PT318&dq=%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0+%D0%B1%D1%96%D0%B1%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0&source=bl&ots=4t-EXXMyYV&sig=ACfU3U0Hta1MCa28OYnEy6LS069HEVVyOQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjK1tnZps_iAhVDIIsKHY0BAWQ4ChDoATAEegQICRAB#v=onepage&q=%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0

[B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0&f=false](#) (дата звернення : 05.08.2019).

31. Норов А. С. Война и мир 1805–1812 с исторической точки зрения и по воспоминаниям современника : по поводу соч. гр. Л. Н. Толстого «Война и мир». Санкт-Петербург : О-во ревнителей рус. ист. просвещения, 1903. 85 с. ; 24. (О-во ревнителей рус. ист. просвещения ; Вып. 11).

32. Оболенский Д. Д. Наброски из прошлого. *Исторический вест.* 1893. Т. 54, № 11. С. 349–374.

33. Паскевич И. Ф. Походные записки 1837–1838 гг. *1812 год в воспоминаниях современников* / РАН, Ин-т рос. истории. Москва : Наука, 1995. С. 72–105.

34. Петренко А. Історія створення колекції російських стародрукованих видань XVII–XVIII століть Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія.* Київ, 2007. Вип. 91/93. С. 119–122.

35. Петренко А. А. Дмитро Бібіков та його зібрання рідкісних російських книг в колекції Університету св. Володимира. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія.* Київ, 2005. Вип. 80/81. С. 51–54.

36. Полевщикова Е. В. Книги из Мальмезона в Воронцовском фонде научной библиотеки Одесского университета. URL : <http://minilib.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/3> (дата звернення : 05.10.2019).

37. Понасенков Е. Почему Кутузов проиграл Бородино и с позором сдал Москву? URL : <https://www.obozrevatel.com/abroad/pochemu-kutuzov-proigral-borodino-i-s-pozorom-sdal-moskvu.htm> (дата звернення : 05.08.2019).

38. Понасенков Е. Н. Первая научная история войны 1812 года. Москва : АСТ, 2018. 861, [1] с., [40] л. цв. ил., портр.

39. Ровенский Г., Бибииков Н. Родословная Бибииковых. К 700-летию дворянского рода Бибииковых. Фрязино, 1996. 128, [1] с. URL: <https://refdb.ru/look/1865354-pall.html> (дата звернення : 05.08.2019).

40. Так Р. Вступ. *Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної* / пер. з англ. Р. Димерець [та ін.] ; наук. ред. Т. Польська. Київ : Дух і Літера, 2000. С. 12–29.

41. Тищенко І. І. Керівники бібліотеки Університету Св. Володимира (1834–1919 рр.). *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Історія.* Київ, 2005. Вип. 80/81. С. 127–129.

42. Шандра В. Бібіков Дмитро Гаврилович. *Довідник з історії України : А–Я* / Ін-т іст. дослідж. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка ; упоряд. І. З. Підкова ; заг. ред. : І. З. Підкова, Р. М. Шуста. 2-ге вид., доопрац. і доп. Київ : Генеза, 2002. С. 63.

43. Шандра В. Генерал-губернатор Д. Г. Бібіков : спроба політичного портрету. *Третя академія пам'яті професора Володимира Антоновича* : доп. і матеріали / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 1996. С. 242–252.

44. Шандра В. С. Бібіков Дмитро Гаврилович. *Енциклопедія історії України* : Т. 1 : А–В / НАН України, Ін-т історії України ; редкол. : В. А. Смолій (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 2003. С. 256–257.

45. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні : XIX – початок XX ст. / НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2005. 428 с. : іл.

46. Dictionnaire Des Ouvrages Anonymes Et Pseudonymes, Composés, traduits ou publiés en français, avec les noms des Auteurs, Traducteurs et Éditeurs : Accompagné de Notes historiques et critiques / par A.-A. Barbier. Paris : Imprimerie Bibliographique, 1806. Т. 1. [4], 76, 522 p.

47. Dictionnaire Des Ouvrages Anonymes Et Pseudonymes, Composés, traduits ou publiés en français, avec les noms des Auteurs, Traducteurs et Éditeurs : Accompagné de Notes historiques et critiques / par A.-A. Barbier. Paris : Imprimerie Bibliographique, 1806. Т. 2. [4], 678 p.

References

1. (1814). *Anekdoty, ili Dostopamjatnyja skazanija o ego svetlosti general fel'dmarshale knjaze Mihaile Larionoviche Golenishheve-Kutuzove Smolenskom. Nachinaja s pervyh let ego sluzhby do konchiny, s priobshheniem nekotoryh ego pisem, dostopamjatnyh ego rechej i prikazov* [Anecdotes, or memorable tales of his lordship, General Field Marshal Prince Mikhail Larionovich Golenishchev-Kutuzov Smolensky. From the first years of his service until his death, with the introduction of some of his letters, memorable speeches and orders]. St. Petersburg : Morskaja tip. 1. 106 ; 2. 130. [in Russian].

2. Afanas'ev, M. D. (2016). *Bibliografija i istoricheskaja nauka* [Bibliography and historical science]. *Bibliografija : vzgljad v budushhee : materialy II Mezhdunarodnogo bibliograficheskogo kongressa : Moskva, 6–8 okt. 2015 g.* [Bibliography : a look into the future : proceedings of the 2nd International Bibliographic Congress, Moscow, October 6–8. 2015 year]. Moskow : Pashkov dom, 29–36. [in Russian].

3. Barklaj, de Tolli M. B. (1812). *Uchrezhdenie dlja upravlenija Bol'shoj dejstvujushhej armii* [Institution for the management of the Large Field Army]. St. Petersburg : Senat. tip., 1. 161 ; 2. 267 ; 3. 269–304 ; 4. 165. [in Russian].

4. Bezotosnyj, V. M. (2014). *Rossija v napoleonovskih vojnah, 1805–1815 gg.* [Russia in the Napoleonic Wars, 1805–1815]. Moskow : ROSSPJeN. 629. [in Russian].

5. Arsen'ev, K. K. ed. (1912). *Bibikov Dmitrij Gavrilovich*. [Bibikov Dmitriy Gavrilovich]. *Novyj jenciklopedicheskij slovar'*. [New Encyclopedic Dictionary]. St. Peterburg : F. A. Brokgauz and I. A. Efron. 6 : Berar–Bobrovnikova. 352–353. [in Russian].

6. (1977). *Bibykov Dmytro Havrylovych*. [Bibykov Dmytro Gavrylovych]. *Ukrainska radianska entsyklopediia : v 12-ty t.* [The Ukrainian Soviet Encyclopedia : in 12 vol.]. Kyiv : Holov. red. URE, 1 : A–Borona. 437. [in Ukrainian].

7. (1900). *Biblioteka D. G. Bibikova*. [Library of D. G. Bibikov]. *Istoricheskij vestnik* [Historical Bulletin]. 81, 9. 1136–1137. [in Russian].

8. (1995). Voronenko, P. Y. *Zapiska. 1836 g.* [Note. 1836]. *1812 god v vospominanjah sovremennikov* [1812 in the memoirs of contemporaries]. Moskva : Nauka, 69–72. [in Russian].

9. Gazetov, V. I. and Homenko, V. I. (2013). *Miloserdie i blagotvoritel'nost' russkih dvorjan Kushnikovyh* [Mercy and charity of the Russian noblemen Kushnikovs]. *Regionologija*. [Regionology]. 2. <http://regionsar.ru/node/1125?page=0,1> (last accessed : 10.09.2019). [in Russian].

10. Davydov, D. (1821). *Opyt teorii partizanskago dejstvija* [Partisan theory of experience]. Moskva : tip. S. Selivanovskago, 15. 217. [in Russian].

11. Davydov, D. V. (2012). *Dnevnik partizanskih dejstvij 1812 goda* [The diary of partisan actions of 1812]. Moskva : Kniga po Trebovaniju, 103. [in Russian].

12. Denysko, L. M. and Rudakova, Yu. K. ; Kovalchuk H. I. sc. ed. (2017). *Knyzhkovi znaky na knyhakh iz kolektsii ridsknykh vydan Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho : katalog*. [Book marks on books from the collection of public displays of the Vernadsky National Library of Ukraine : catalog]. Kyiv : Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy. 349. [in Ukrainian].

13. Doroshenko, D. (1966). *Narys istorii Ukrainy : v 2 t.* [Essay on the history of Ukraine : in 2 vol.]. Miunkhen : Dniprova khvyliya. 2 : (*Vid polovyny KhVII st.*). [2 : (From the half of the 17th century)]. 360. [in Ukrainian].

14. Dubrovina, L. A. and Onyshchenko, O. S. (2003). *Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1941–1964)*. [History of the Vernadsky National Library of Ukraine (1941–1964)]. Kyiv : Nauk. dumka, 358. [in Ukrainian].

15. (1817). *Duh generala Kul'neva, ili Cherty i anekdoty, izobrazhajushhie velikija svojstva ego i dostopamjatnyja proizshestvija kak iz chastnoj, tak i voennoj ego zhizni : Pocherpnuto iz sobstvennyh ego pisem, vysochajshih reskriptov, voennyh prikazov, otdannyh im v Finljandii v 1808 i 1809 godah, i vseh chastyh zapisok do konchiny ego, posledovavshej v srazhenii pri Kljasticah 20 ijulja 1812 goda* [General Kulnev's spirit, or traits and anecdotes depicting his great qualities and memorable accidents both from his private and military life : Draws from his own letters, the highest-ranking scripts, military orders given to him in Finland in 1808 and 1809, and all private notes to his death, which followed in the Battle of Klyastitsy on July 20, 1812]. St. Peterburge : tip. Departamenta vnesh. trgovli. 114. [in Russian].

16. Jel'sgol'c, F. K. (1880). *Chastnye biblioteki v Rossii* [Private libraries in Russia]. *Rossijskaja bibliografija (Vestnik russkoj pečati)*. [Russian bibliography (Bulletin of the Russian press)]. 53(1). 1–4. [in Russian].

17. (2017). *Evgenij Ponasenkov : kto vyigral pri Borodine, szhjog Moskvu i ubil Kutuzova : Interv'ju* [Evgeny Ponasenkov : Who won under Borodin, burned Moscow and killed Kutuzov : interview]. <https://newizv.ru/interview/23-12-2017/evgeniy-ponasenkov-kto-vyigral-v-borodino-szheg-moskvu-i-ubil-kutuzova-ba88d7ef-51c2-4d69-95d9-cabed2d39169> (last accessed : 10.08.2019). [in Russian].

18. (1813). *Izvestija o voennyh dejstvijah Rossijskoj Armii protiv Francuzov 1812 goda* [News of the military actions of the Russian Army against the French in 1812]. St. Peterburg : Medicin. tip., 339. [in Russian].

19. (1813). *Izvestija o voennyh dejstvijah Rossijskoj Armii protiv Francuzov, pervoj poloviny 1813 goda* [News of the military actions of the Russian Army against the French, the first half of 1813]. St. Peterburg : Medicin. tip., 155. [in Russian].

20. (1814). *Izvestija o voennyh dejstvijah Rossijskoj Armii protiv Francuzov, vtoroj poloviny 1813 i do okonchanija vojny 1814 goda*. [News of the military actions of the Russian Army against the French, the second half of 1813 and before the end of the war of 1814]. St. Peterburg : Medicin. tip. [2], 64, 26, [5]. [in Russian].

21. Kalynchuk, D. (2012). *Skazhy-ka, diadia, vied niedarom... Zvidky vzialysia osnovni mify franko-rosiiskoi viiny 1812 roku* [«Tell me, uncle, it's not for nothing...». Where did the main myths of the Franco-Russian War of 1812 come from?]. *Tyzhden ua* [The Ukrainian Week]. <https://m.tyzhden.ua/History/59430> (last accessed : 05.08.2019). [in Ukrainian].

22. Karoieva, T. R. (2016). *Rozvytok knyzhkovoï kultury yak chynnyk modernizatsii suspilstva v ukrainskykh huberniiakh druhoi polovyny XIX–pochatku XX st. : dys. ... d-ra ist. nauk : 07.00.01*. [The development of book culture as a factor in the modernization of society in the Ukrainian provinces of the second half of the 19th – early 20th centuries : dissertation of Doctor of History : 07.00.01]. Kyiv. 539. [in Ukrainian].

23. Kashevarova, N. H. (2016). *Dolia pryvatnykh knyzhkovykh kolektsii Ukrainy pid chas okupatsii chasiv Druhoi svitovoi viiny za dokumentamy operatyvnoho shtabu Rozenberha (na prykladi m. Kharkova)* [The fate of Ukraine's private book collections during the occupation of the Second World War according to the documents of the Rosenberg Operational Staff (on the example of Kharkiv)]. *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia: formuvannia natsionalnoho informatsiinoho prostoru : materialy Mizhnar. nauk. konferentsii. Kyiv, 4–6 zhovtnia 2016 r.* [Library. Science. Communication : Formation of the National Information Space : Proceedings of the International Scientific Conference]. Kyiv : Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho, 145–148. [in Ukrainian].

24. Koval, T. V. and Afanasieva, Z. B. (2005). *Knyzhkovi vydannia kolektsii D. H. Bibikova u fondi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*. [Book editions of D. G. Bibikov's collection at the Vernadsky National Library of Ukraine]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy* [Manuscript and book heritage of Ukraine]. 10. 232–239. [in Ukrainian].

25. Kovalchuk, H. and Miaskova, T. (2017). *Atrybutsiia ta ekspertyza rukopysnoi ta knyzhkovoï spadshchyny* [Attribution and expertise of manuscript and book heritage]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin]. 6. 44–45. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2017_6_10 (last accessed : 05.08.2019). [in Ukrainian].

26. Kolesnik, E. A. ; Kotljar, N. F. ed. (1988). *Knizhnye kollektsii Central'noj nauchnoj biblioteki Akademii nauk USSR* [Book collections of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kiev : Nauk. dumka, 115. [in Russian].

27. Kuzhilnyi, H. (2011). *Biblioteka Bibikova* [Biblioteka Bibikova]. *Personal plus* [Staff plus]. 20–26 lyp. 8. [in Ukrainian].

28. (1962). *Listovki Otechestvennoj vojny 1812 goda : sbornik dokumentov*. [Leaflets of the Patriotic War of 1812 : a collection of documents]. Moskow : izd-vo Akad. nauk SSSR, 161. [in Russian].

29. Miaskova, T. Ie. ; Onyshchenko, O. S. (2005). *Biblioteka Imperatorskoho universytetu Sv. Volodymyra : z istorii komplektuvannia (1834–1927 rr.)* [Library of Imperial of St. Volodymyr University : from the history of acquisition (1834–1927)]. Kyiv : [b.v.]. 184. [in Ukrainian].

30. Nikitenko, A. V. (2005). *Zapiski i dnevnik : v 3 t.* [Notes and diary : in 3 vol.]. Moskow : Zaharov, 1. 640. (*Seriya «Biografii i memuary»*). [Biographies and Memoirs Series]. https://books.google.com.ua/books?id=otInDwAAQBAJ&pg=PT318&lpg=PT318&dq=%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0+%D0%B1%D1%96%D0%B1%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0&source=bl&ots=4t-EXXMyYV&sig=ACfU3U0Hta1MCa28OYnEy6LS069HEVVyOQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjK1tnZps_iAhVDIIsKHY0BAWQ4ChDoATAEegQICRAB#v=onepage&q=%D0%B1%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D0%B1%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0&f=false (last accessed : 05.08.2019). [in Russian].

31. Norov, A. S. (1903). *Vojna i mir 1805–1812 s istoricheskoy tochki zrenija i po vospominanijam sovremennika : po povodu soch. gr. L. N. Tolstogo «Vojna i mir»* [War and Peace 1805–1812 from a historical point of view and according to the memoirs of a contemporary : Regarding the work of Count Leo Tolstoy «War and Peace»]. St. Peterburg : O-vo revnitatej rus. ist. pros. 85 ; 24. (*Obshhestvo revnitatej russkogo istoricheskogo prosveshhenija ; 11* [Society of Adherents of Russian Historical Education ; 11]). [in Russian].

32. Obolenskij, D. D. (1893). *Nabroski iz proshlogo* [Outlines from the past]. *Istoricheskij vestnik*. [Historical Bulletin]. 54, 11. 349–374. [in Russian].

33. Paskevich, I. F. Tartakovskij, A. G. ed. etc. (1995). *Pohodnye zapiski 1837–1838 gg.* [Campaign Notes 1837–1838]. *1812 god v vospominanijah sovremennikov* [1812 in the memoirs of contemporaries]. Moskow : Nauka, 72–105. [in Russian].

34. Petrenko, A. (2007). *Istoriia stvorennia kolektsii rosiiskykh starodrukovanykh vydan XVII–XVIII stolit Naukovoï biblioteky imeni M. Maksymovycha Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. [The story of creation of the Russian collection printed anciently editions of 17–18 century of Kyiv Taras Shevchenko National University Scientific Library after M. Maksymovych]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka : Istoriia* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History]. 91/93. Kyiv. 119–122. [in Ukrainian].

35. Petrenko, A. A. (2005). *Dmytro Bibikov ta yoho zibrannia ridkisnykh rosiiskykh knyh v kolektsii Universytetu sv. Volodymyra* [Dmytro Bibikov and his collection of rare Russian books in the library of Saint Volodymyr University]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka : Istoriia*. [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv : History]. Kyiv. 80/81. 51–5. [in Ukrainian].

36. Polevshhikova, E. V. (2008). *Knigi iz Mal'mezona v Voroncovskom fonde nauchnoj biblioteki Odesskogo universiteta* [Books from Malmeson at the Vorontsov Fund of the Scientific Library of Odessa University]. <http://minilib.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/3> (last accessed : 05.08.2019). [in Russian].

37. Ponasenkov, E. (2017). *Pochemu Kutuzov proigral Borodino i s pozorom sdal Moskvu ?* [Why did Kutuzov lose to Borodino and surrender Moscow with shame?]. <https://www.obozrevatel.com/abroad/pochemu-kutuzov-proigral-borodino-i-s-pozorom-sdal-moskvu.htm> (last accessed : 05.08.2019). [in Russian].

38. Ponasenkov, E. N. (2018). *Pervaja nauchnaja istorija vojny 1812 goda* [The first scientific history of the war of 1812]. Moscow : AST, 861. [in Russian].

39. Rovenskij, H. and Bibikov, N. (1996). *Rodoslovnaja Bibikovyh : k 700-letiju dvorjanskogo roda Bibikovyh* [The genealogy of the Bibikovs : on the 700th anniversary of the noble family of the Bibikovs]. Frjazino. 128, [1]. <https://refdb.ru/look/1865354-pall.html> (date of treatment : 10.08.2019). [in Russian].

40. Tak, R. (2000). *Vstup* [Introduction]. *Hobbs T. Leviatan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi* / per. z anhl. R. Dymerec ta in. [Hobbes, T. Leviathan, or Essence, The Structure and Powers of the Church and Civil State / translated from English by R. Dimerec and others]. Kyiv : Dukh i Litera, 12–29. [in Ukrainian].

41. Tishchenko, I. I. (2005). *Kerivnyky biblioteky Universytetu Sv. Volodymyra (1834–1919 rr.)* [Heads of the library of St. Volodymyr University (1834–1919)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka : Istoriiia*. [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv : History]. Kyiv. 80/81. 127–129. [in Ukrainian].

42. Shandra, V. (2002). *Bibykov Dmytro Havrylovyh* [Bibykov Dmytro Gavrylovyh]. *Dovidnyk z istorii Ukrainy : A–Ya*. [Reference book on the history of Ukraine : A–Z]. Kyiv : Heneza, 63. [in Ukrainian].

43. Shandra, V. (1996). *Heneral-hubernator D. H. Bibikov : sprobna politychnoho portretu* [Governor-General D. G. Bibikov : An Attempt at Political Portrait]. *Tretia akademiia pamiaty profesora Volodymyra Antonovycha: dopovidi i materialy* [Professor Volodymyr Antonovych Third Memory Academy : reports and materials]. Kyiv. 242–252. [in Ukrainian].

44. Shandra, V. S. (2003). *Bibikov Dmytro Havrylovyh* [Bibikov Dmytro Gavrylovyh]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy : T. 1 : A–V* [Encyclopedia of Ukrainian History : Vol. 1 : A–V]. Kyiv : Nauk. dumka, 256–257. [in Ukrainian].

45. Shandra, V. S. (2005). *Heneral-hubernatorstva v Ukraini : XIX – pochatok XX st.* [Governor-General in Ukraine : 19th – early 20th centuries]. Kyiv. 428. [in Ukrainian].

46. Barbier, A.-A. (1806). *Dictionnaire Des Ouvrages Anonymes Et Pseudonymes, Composés, traduits ou publiés en français, avec les noms des Auteurs, Traducteurs et Éditeurs : Accompagné de Notes historiques et critiques* [Dictionary of Anonymous and Pseudonymous Works, Composed, translated or published in French, with the names of the Authors, Translators and Publishers : Accompanied by

Historical and Critical Notes]. Paris : Imprimerie Bibliographique, 1. [4], 76, 522. [in France].

47. Barbier, A.-A. (1806). *Dictionnaire Des Ouvrages Anonymes Et Pseudonymes, Composés, traduits ou publiés en français, avec les noms des Auteurs, Traducteurs et Éditeurs : Accompagné de Notes historiques et critiques* [Dictionary of Anonymous and Pseudonymous Works, Composed, translated or published in French, with the names of the Authors, Translators and Publishers : Accompanied by Historical and Critical Notes]. Paris : Imprimerie Bibliographique, 2. [4], 678. [in France].

Рецензент:

Щебетюк Н.Б., д.і.н., с.н.с.

Кучер В.І., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 02.09.2019 р.